

Michał Micek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej; ul. Bogumiła
Krygowskiego 10, 61-680 Poznań; michal.micek@amu.edu.pl

WIEŚ W GRANICACH MIASTA. ANALIZA I OCENA KRAJOBRAZU ZACHODNIEJ CZĘŚCI INOWROCŁAWIA NA POTRZEBY PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO

Streszczenie: W artykule zaprezentowano wyniki badań nad krajobrazem obszaru zachodniej części Uzdrowiska Inowrocław, który mimo położenia w mieście charakteryzuje się wiejską genezą i fizjonomią. Celem opracowania było rozpoznanie zasobów tego krajobrazu, określenie tempa jego przekształceń, ustalenie wartości oraz wskazanie możliwych kierunków rozwoju. Badania polegały na diagnozie krajobrazu pod względem fizjonomicznym w różnych wymiarach (kompozycyjnym, panoramicznym i planistycznym), przy użyciu metod stosowanych na gruncie architektury krajobrazu i urbanistyki. Ich realizacja pozwoliła m.in. na sformułowanie wytycznych w zakresie ochrony i kształtowania badanego krajobrazu. Za cel przyjęto również określenie przydatności zastosowanego schematu postępowania badawczego w działalności praktycznej, w tym wskazanie możliwości implementacji uzyskanych wyników do planowania przestrzennego w skali lokalnej. Opracowanie ma charakter studium przypadku, z którego wnioski mogą być pomocne w analizie podobnych obszarów i ich krajobrazów.

Słowa kluczowe: analiza i ocena fizjonomii krajobrazu, Inowrocław, metoda JARK-WAK, planowanie przestrzenne

Abstract: A village on the outskirts of a city. An analysis and assessment of the west part of Inowrocław for the purposes of spatial planning. The article presents results of a research concerning the landscape of the west part of Uzdrowisko Inowrocław which is characterized by a rural origin and physiognomy, despite being located in the city. The goal of the paper was to identify the resources of that landscape, determine the pace of its transformation, its value, and indicate the possible directions

of development. The research consisted in a landscape diagnosis concerning physiognomy aspects in various dimensions (composition, panoramic, and planning), taking advantage of methods used in landscape architecture and urban design. The execution allowed to formulate guidelines concerning the protection and formation of the researched landscape. The goal was also to determine the usefulness of the used model of research proceedings in practice, including indicating the possibilities of implementing the identified results in spatial planning on a local scale. The work has a case study character which conclusions may be helpful in analyzing similar areas and their landscapes.

Keywords: analyzing and assessing landscape physiognomy, Inowrocław, the JARK-WAK method, spatial planning

JEL code: R52

Wstęp

Nie ulega wątpliwości, że harmonijne i dobrze zaprojektowane krajobrazy mają duże znaczenie dla jakości życia całych społeczności [Chmielewski 2013]. Niestety, mimo coraz większego zainteresowania tym tematem polski krajobraz nadal boryka się z wieloma problemami, a jego stan wciąż jest niezadowolający. Negatywne zjawiska, takie jak dewastacja zasobów naturalnych, zanik różnorodności kulturowej, degradacja walorów widokowych i dekonstrukcja kompozycji przestrzennej, są szczególnie zauważalne w krajobrazach „prześciowych”, występujących na obszarach stykania się różnych struktur przestrzennych. Krajobrazy takie są spotykane m.in. na obrzeżach dużych i średnich miast, których znaczne powierzchnie zajmują dawne wsie, przyłączane do gmin miejskich w celu pozyskiwania nowych gruntów inwestycyjnych. Inkorporowane tereny zazwyczaj szybko zyskują miejski charakter, zwłaszcza w przypadku, gdy ich przyłączenie jest podyktowane realnymi potrzebami w zakresie rozwoju przestrzennego miasta. Niektóre obszary dawnych wsi zachowują jednak swoją pierwotną postać, nawet mimo wpływu kilkudziesięciu lat. Ich krajobrazy bywają często niedoceniane, jednak, jak się wydaje, wymagają one szczególnej uwagi, m.in. ze względu na potencjalne walory widokowe związane z ekspozycją sylwet miejskich, znaczenie użytkowe mogące wynikać z korzystnych warunków do rozwoju rolnictwa, potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym dawnych osiedli wiejskich itp.

Przykładem obszaru miejskiego, którego krajobraz charakteryzuje się wiejską genezą i fizjonomią, jest zachodnia część Uzdrowiska Inowrocław. Podjęcie analizy i oceny tego krajobrazu uzasadniają względy praktyczne. Przyjęto bowiem założenie, zgodnie z którym efekty niniejszej pracy mogą zostać wykorzystane w planowaniu przestrzennym, w którym, jak wiadomo, pożądaną są działania wykraczające poza rutynowe planowanie, w tym

uwzględniające kompozycję krajobrazową. Zasadniczym celem badań nad wskazanym krajobrazem było rozpoznanie jego głównych zasobów, określenie tempa przekształceń, ustalenie wartości oraz wskazanie możliwych kierunków rozwoju. Za cel przyjęto także określenie przydatności zastosowanego schematu badawczego w działalności praktycznej, w tym wskazanie możliwości implementacji uzyskanych wyników do planowania przestrzennego w skali lokalnej. Jednocześnie zadano pytanie, jaki wpływ na rozwój miast i ich stref podmiejskich może mieć uwzględnienie rezultatów tego typu badań przez władze lokalne. Niniejsze opracowanie ma charakter studium przypadku: zostało ono wykonane w formie kompleksowej diagnozy krajobrazu pod względem fizjonomicznym.

1. Założenia metodologiczne i teoretyczne

1.1. Zakres, metody i źródła badań

W artykule zaprezentowano wyniki badań studialnych, które polegały na analizie i ocenie krajobrazu zachodniej części Uzdrowiska Inowrocław. Realizacja prac diagnostycznych wymagała uwzględnienia różnorodnych zagadnień teoretycznych (w tym zwłaszcza dotyczących struktury fizjonomicznej i oceny krajobrazu). Podjęta przez autora problematyka ma charakter wielowymiarowy i złożony, należy jednak podkreślić, że niniejsza praca koncentruje się na aspekcie fizjonomicznym. Szczególną wagę przykładano zatem do tych zagadnień, które są przedmiotem zainteresowania architektów krajobrazu i urbanistów.

W części empirycznej przyjęto waloryzacyjny model badań. Opracowano studium krajobrazowe, do którego realizacji wykorzystano warsztat naukowo-badawczy architektury krajobrazu i urbanistyki. Uwzględniono m.in. główne założenia koncepcji wnętrz i jednostek architektoniczno-krajobrazowych oraz tzw. metody studialno-projektowej JARK-WAK [Bogdanowski 1976], zgodnie z którymi krajobraz może być rozpatrywany w trzech ściśle powiązanych ze sobą skalach przestrzennych. Opierając się na tym ujęciu, za punkt wyjściowy prac analityczno-oceniających przyjęto podział badanego obszaru na jednostki architektoniczno-krajobrazowe (JARK), które odpowiadają planistycznej skali działania. Za istotne uznano również stwierdzenie Bogdanowskiego [1976], że panoramy stanowią odwzorowanie rozległych wnętrz architektoniczno-krajobrazowych. Co więcej, przydatny okazał się trój etapowy schemat badań zaproponowany przez przywołanego autora, sprowadzający się do identyfikacji zasobów krajobrazowych, ich oceny oraz sformułowania

wytycznych projektowych. Należy zaznaczyć, że w badaniach odwołano się ponadto do twórczości Wejcherta [1984], wyróżniając za nim najważniejsze, łatwo rozpoznawalne i zapamiętywalne elementy fizjonomii krajobrazu. Sposób użycia przytoczonych koncepcji i metod, dostosowany do potrzeb badawczych oraz specyfiki analizowanego krajobrazu, opisano w poszczególnych częściach artykułu, które odpowiadają określonym etapom badań.

Zgodnie z przyjętą metodyką studium krajobrazowe wykonano w trzech etapach:

1. rozpoznanie i analiza zasobów materialnej warstwy krajobrazu; wyniki tej części badań zaprezentowano w formie ogólnej charakterystyki obszaru objętego opracowaniem, uwzględniającej m.in. warunki topograficzne, przyrodnicze i historyczne; dodatkowo wykonano uproszczoną analizę przekształceń krajobrazu, które nastąpiły na badanym terenie w ciągu kilkuset ostatnich lat (od początku średniowiecznego osadnictwa do dziś);
2. właściwa analiza i ocena krajobrazu; w pierwszej kolejności wydzielono jednostki JARK, które początkowo posłużyły jako układ odniesienia do dalszych badań; następnie przeprowadzono analizę kompozycyjną, w ramach której zidentyfikowano i oceniono główne elementy struktury fizjonomicznej krajobrazu; diagnozie poddano również wybrane wnętrza krajobrazowe uchwycone w postaci panoram: dokonano ich analizy i waloryzacji oraz sformułowano wstępne wytyczne projektowe; wnioski wynikające z wymienionych prac diagnostycznych zostały zawarte w kompleksowej analizie i ocenie poszczególnych jednostek JARK; w ten sposób uwzględniono nie tylko planistyczną skalę krajobrazu, ale także skale architektoniczną i panoramiczną;
3. strefowanie obszaru; zostało ono wykonane w oparciu o szczegółowe wytyczne krajobrazowe, których nie zaprezentowano ze względu na ograniczoną objętość artykułu; dla wyróżnionych stref określono jedynie ogólne kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu, sformułowane na podstawie zrealizowanych wcześniej prac diagnostycznych.

Zasadniczym źródłem informacji, które wykorzystano do opracowania studium krajobrazowego, były wyniki szczegółowej inwentaryzacji terenu, wykonanej po raz pierwszy w roku 2013. W latach kolejnych (2014–2017) przeprowadzano wizje terenowe mające na celu aktualizację uzyskanych wcześniej danych oraz wykonanie dokumentacji fotograficznej. W trakcie badań terenowych oraz prac kameralnych i zbiorczych skorzystano z różnych materiałów źródłowych i pomocniczych. Należą do nich przede wszystkim:

- dokumenty gminne, w tym m.in.: Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Miasto Inowrocław [2008] oraz Statut Uzdrowiska Inowrocław [Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z 2010 r. nr 155 poz. 1936 z późn. zm.];

- archiwalne mapy z lat 1803–1964, dostępne pod adresem <http://igrek.amzp.pl/>;
- współczesne materiały kartograficzne: mapa zasadnicza do celów opiniodawczych, ortofotomapa (pozyskana z serwisu <http://geoportal.gov.pl/>), mapa hydrogeologiczna 1:200 000 (ark. 27 – Toruń), mapa glebowo-rolnicza 1:100 000 (ark. 4), szczegółowa mapa geologiczna 1:50 000 (ark. 399 – Pakość), mapa sozologiczna 1:50 000 (ark. N-34-109-C – Pakość), mapa topograficzna 1:25 000 (ark. 364.22 Pakość, 364.24 Janikowo).

1.2. Analiza i ocena fizjonomii krajobrazu w ujęciu teoretycznym

Pojęcie krajobrazu jest wieloznaczne i złożone. Na gruncie nauki bywa ono stosowane w co najmniej kilku ujęciach: ogólnym, fizjonomicznym, materialnym, geograficznym, przyrodniczym, społeczno-kulturowym i syntetycznym. W niniejszym opracowaniu przyjęto podejście fizjonomiczne (estetyczne), zgodnie z którym krajobraz to *fizjonomia środowiska będąca syntezą elementów przyrodniczych i działalności człowieka* [Bogdanowski i in. 1979]. Ważną rolę w podejściu fizjonomicznym odgrywa zagadnienie percepcji. Jego znaczenie dostrzegł m.in. Patoczka [1987], według którego krajobraz stanowi *sumę zjawisk odczuwanych w każdej chwili i miejscu jako fizjonomia istniejącego lub wyobrażonego otoczenia*. Tak pojmowany krajobraz ma charakter wizualny i jest rozpatrywany w sposób podmiotowy. Stanowi źródło poznania, refleksji i doznań estetycznych [Kupidura i in. 2011; Mazurski 2012]. Jest percypowany pod wpływem wielu czynników, których synergiczne oddziaływanie przejawia się w sposobie postrzegania obserwowanego otoczenia [Patoczka 2000]. Sposób postrzegania wpływa z kolei na ocenę krajobrazu, a co za tym idzie – determinuje zachowania jego obserwatorów i użytkowników. Przedstawione podejście reprezentują głównie architekci krajobrazu i urbaniści, zajmujący się m.in. badaniem i projektowaniem kompozycji krajobrazu. Posługują się oni sprawdzonym warsztatem badawczym, który został wykorzystany w poniższych rozważaniach. Należy zaznaczyć, że badania prowadzone w ramach tych dyscyplin mają zazwyczaj charakter aplikacyjny. Ich wyniki znajdują szerokie zastosowanie w planowaniu przestrzennym, które stanowi ważny instrument ochrony i kształtowania krajobrazu.

Kompozycję krajobrazu można utożsamiać ze strukturą fizjonomiczną terenu. W celu jej odwzorowania architektki krajobrazu wydzielają jednostki kompozycyjne. Podstawową jednostką jest wnętrze krajobrazowe (WK), definiowane jako fragment przestrzeni otaczający obserwatora, wyodrębniony z otoczenia przez określoną kompozycję form pokrycia i rzeźby terenu. To nie tylko rzeczywisty obraz otoczenia, ale również odczuwana postać krajobrazu. Poszczególne wnętrza rozpatruje się w skali architektonicznej. Ich

zespoły mogą być analizowane na dwóch wyższych szczeblach struktury przestrzennej: w skali urbanistycznej – jako zespoły podobnych wnętrz architektoniczno-krajobrazowych (ZWAK) lub w skali planistycznej – jako jednostki architektoniczno-krajobrazowe (JARK). Te ostatnie stanowią dogodny układ odniesienia w planowaniu miejscowym. Są to obszary jednolite pod względem pokrycia i rzeźby terenu oraz genezy krajobrazu. Warto dodać, że konwencja wnętrz i jednostek krajobrazowych, opracowana przez Bogdanowskiego [1976], jest podstawą metody studialno-projektowej JARK-WAK, która zajmuje ważne miejsce w badaniach nad fizjonomią krajobrazu [Patoczka 2000; Bajerowski i in. 2007; Chmielewski 2013].

Wnętrza krajobrazowe występują w niezliczonej liczbie form i odmian. Rozróżnia się m.in.: wnętrza urbanistyczne (np. rynki miejskie), wnętrza ruralistyczne (np. wiejskie place), wnętrza zielone (np. polany ogrodowe), a także makrownętrza, które są percypowane jako panoramy w krajobrazie otwartym [Bogdanowski i in. 1979]. Rozbudowanej systematyzacji wnętrz krajobrazowych dokonał Patoczka (2000), który zastosował w tym celu różnorodne kryteria klasyfikacyjne (kształt, złożoność, otwartość, rozmieszczenie, stopień wyodrębnienia z otoczenia itp.). Bez względu na rodzaj i formę każde wnętrze składa się z czterech głównych elementów: płaszczyzny poziomej (podłogi), ścian, sklepienia i obiektów wolnostojących. Do ważnych elementów kompozycji krajobrazu należą również otwarcia krajobrazowe, np. luki w pierzejach ulic. Niektóre z nich odgrywają rolę tzw. bram krajobrazowych, czyli przejść lub przejazdów między wnętrzami [Wejchert 1984; Patoczka 2000; Chmielewski 2013].

Nie ulega wątpliwości, że wnętrza krajobrazowe stanowią punkt wyjścia do poznania struktury fizjonomicznej krajobrazu. Jako przestrzenne jednostki kompozycyjne mogą być one przedstawiane na dwuwymiarowej płaszczyźnie. Niezbędnym dopełnieniem takiego odwzorowania są widoki i panoramy, pozwalające na trójwymiarowe uchwycenie krajobrazu. Do ich głównych elementów zaliczają się plany, linie, obiekty i kulisy. Plany stanowią „głębie” wynikające ze zdolności do bliskiej, pośredniej i dalekiej obserwacji. Na pierwszym planie znajduje się zwykle esplanada, czyli przedpole widokowe. Jest to otwarty obszar, który eksponuje dalsze widoki. W panoramach miast funkcję esplanady mogą pełnić użytki rolne leżące w obrębie stref podmiejskich. Niestety tereny otwarte w sąsiedztwie ośrodków miejskich w Polsce ulegają współcześnie wyraźnemu zanikowi, czego przyczyną jest proces rozlewania się miast i związany z nim problem rozpraszania zabudowy. Główny plan każdego widoku zajmuje tzw. miąższ, złożony z elementów przyciągających największą uwagę obserwatora. Najdalszym planem jest z kolei tło widokowe, na które składają się jednolite płaszczyzny podbudowujące krajobraz i zwiększające ekspozycję jego poszczególnych elementów. Ważnymi składowymi

widoków są też linie kompozycyjne (horyzontalne, wertykalne i tworzące perspektywę), które mogą prowadzić lub zatrzymać wzrok. Równie istotną rolę w kompozycji krajobrazu odgrywają wszelkie obiekty, mające charakter form „silnych” (eksponowanych na tle) lub „słabych” (wtapiających się w tło). Do tych pierwszych należą dominanty, subdominanty i akcenty przestrzenne. Często spotykanymi elementami kompozycji widoków i panoram – oprócz planów, linii i obiektów – są tzw. kulisy krajobrazowe, które ograniczają widok z jednej lub z obydwóch stron, skupiając uwagę obserwatora na określonych odcinkach krajobrazu [Bogdanowski 1976; Patoczka 2000; Krupa 2009; Chmielewski 2013].

W toku rozważań nad strukturą fizjonomiczną krajobrazu warto odwołać się do twórczości badawczej Wejcherta [1984], przedstawiciela warszawskiej szkoły kompozycji urbanistycznej. Prowadząc badania nad krajobrazem miejskim, Wejchert [1984] wyróżnił najłatwiej identyfikowane i zapamiętywane elementy fizjonomii miast: (a) elementy krystalizujące plan, (b) drogi i ulice, (c) rejony, (d) linie i pasma graniczne, (e) punkty węzłowe, (f) dominanty układu urbanistycznego, (g) wybitne elementy krajobrazu, (h) znaki szczególnie. Wszystkie te elementy odgrywają istotną rolę w strukturze krajobrazu. Mogą np.: porządkować przestrzeń, wprowadzać do krajobrazu ruch i dynamikę, rozdzielać odmienne struktury krajobrazowe, wyznaczać lokalizacje miejsc charakterystycznych lub pełnić funkcję tzw. wyróżników krajobrazowych. Mimo że badania Wejcherta [1984] dotyczyły wnętrza urbanistycznych, wyodrębnione przez niego elementy można zidentyfikować nie tylko w miastach, ale również na obszarach wiejskich i podmiejskich. Możliwe jest zatem wykorzystanie ich analizy do oceny dowolnego krajobrazu osadniczego [Chmielewski 2001].

Dotychczasowe rozważania wyczerpują zaledwie niewielką część zagadnienia dotyczącego struktury fizjonomicznej krajobrazu. Opisane powyżej elementy są bardzo zróżnicowane pod względem formy, funkcji i treści. Mogą one dawać wrażenie otwarcia lub zamknięcia przestrzeni, chaosu lub ładu, prostoty lub złożoności. Nadają krajobrazowi charakter naturalny lub sztuczny, zabytkowy lub współczesny, unikatowy lub powtarzalny. Ich bogactwo kompozycyjne stwarza szerokie możliwości kształtowania krajobrazów kulturowych. Duże znaczenie zyskuje zatem analiza i ocena rozpatrywanych elementów, które w prezentowanym ujęciu stają się przedmiotem ochrony i kształtowania krajobrazu w skali lokalnej [Bogdanowski 1994; Patoczka 2000; Myga-Piątek 2012; Chmielewski 2013].

Ze względu na wielowymiarowość i duże zróżnicowanie krajobrazów w pracach badawczych i projektowych stosuje się różne klasyfikacje krajobrazowe. Na gruncie nauk, których przedmiotem zainteresowania jest fizjonomia krajobrazu, używa się głównie klasyfikacji typologicznych o charakterze

podmiotowym, w których kryteria klasyfikacyjne odnoszą się do indywidualnie postrzeganych cech środowiska. Mimo że podziały takie bywają obciążone wadami, są one przydatne w działaniach praktycznych, zwłaszcza w skali lokalnej. Do identyfikacji i podziału krajobrazów pod względem wizualnym wykorzystuje się różnorodne kryteria, w tym m.in.: morfologiczne, fizjonomiczne, funkcjonalno-przestrzenne i genetyczno-historyczne [Wycichowska 2008; Myga-Piątek 2012]. Jak podaje Plit [2010], szczególnie użyteczne okazuje się sklasyfikowanie danego krajobrazu na różne sposoby, w efekcie czego można uzyskać jego kompleksową charakterystykę, obejmującą określenia nadane mu na podstawie odrębnych kryteriów. Otrzymany tak opis, mający postać wieloczlonowej nazwy, stanowi źródło uporządkowanej informacji o krajobrazie. Nie dziwi zatem częste stosowanie klasyfikacji wielopoziomowych, których sztandarowym przykładem jest typologia opracowana przez Bogdanowskiego [1976]. Jest to wielopłaszczyznowa klasyfikacja, która sprowadza się do podziału krajobrazów na typy (pierwotne, naturalne i kulturowe), rodzaje (wg pokrycia i rzeźby terenu), formy kulturowe (w zależności od typu gospodarki) oraz odmiany kompozycyjne (związane ze stylem). Wydzielane w ramach tej klasyfikacji krajobrazy kulturowe mogą występować w dwóch podtypach: harmonijnym i dysharmonijnym, rozróżnianych na podstawie oceny takich cech, jak: zgodność przeobrażeń z warunkami środowiska przyrodniczego, spójność struktury fizjonomicznej, estetyczność itp. Innym przykładem klasyfikacji krajobrazowej, używanej zarówno w architekturze krajobrazu, jak i geografii, jest typologia skonstruowana przez Chmielewskiego [2013]. Autor ten, oceniając krajobrazy pod kątem skali ich antropogenicznego przeobrażenia, podzielił je na trzy typy: przyrodnicze, przyrodniczo-kulturowe i kulturowe. W każdym typie wyodrębnił po cztery podtypy, różniące się charakterem działalności człowieka w środowisku: harmonijne, dysharmonijne, zdegradowane, podlegające renaturalizacji lub odnowie.

Wiedza na temat krajobrazu znajduje szerokie zastosowanie w praktyce, tym bardziej że potrzeba ochrony i planowego kształtowania fizjonomii otaczającego nas środowiska staje się coraz większa. Degórski [2004, za: Chmielewski 2013] podaje, że taki stan rzeczy jest efektem pogłębiającej się antropopresji, która pociąga za sobą destruktywne skutki dla krajobrazu. Zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową [Dz.U. z 2006 r. nr 14, poz. 98] termin *planowanie krajobrazu* oznacza działalność o charakterze perspektywicznym, która ma na celu powiększenie, odtworzenie lub utworzenie krajobrazów. Jak się wydaje, istotę tego zagadnienia oddają słowa Bogdanowskiego i in. [1979: 214], którzy stwierdzili, że podstawą zrównoważonego planowania i projektowania krajobrazu jest sporządzenie (...) *dobrych funkcjonalnie planów przestrzennych oraz nadanie im, poprzez kompozycję krajobrazową, już w projekcie trzeciego wymiaru, możliwości*

przeniesienia ich w przestrzeń. Tego typu działania muszą stanowić zintegrowany proces, dlatego w niniejszym opracowaniu przyjęto, że planowanie i projektowanie krajobrazu w ujęciu fizjonomicznym powinno obejmować cztery główne etapy: 1) inwentaryzację i analizę zasobów krajobrazowych, 2) ocenę i/lub waloryzację krajobrazu, 3) określenie wytycznych planistyczno-projektowych, 4) opracowanie planu i/lub projektu. Trzy pierwsze kroki składają się na tzw. studium krajobrazowe, którego celem jest szeroko rozumiana diagnoza krajobrazu.

Początkowy etap planowania (tj. inwentaryzacja i analiza zasobów) opiera się zazwyczaj na pracach kameralnych (zebraniu i przeanalizowaniu materiałów źródłowych), wizjach terenowych (skrupulatnej rejestracji stanu rzeczywistego) oraz pracach zbiorczych (podsumowaniu). W inicjalnej fazie planowania może być również wykonana retrospekcja zmian krajobrazu, pozwalająca na wysnucie wniosków co do dalszych jego przekształceń. Prace zbiorcze na tym etapie polegają przeważnie na podziale badanego obszaru na jednostki terytorialne, które pełnią funkcję podstawowych pól oceny. Podlegają one wartościowaniu w kolejnym kroku, którym jest ocena i waloryzacja krajobrazu według przyjętych wcześniej kryteriów, odpowiadających celowi badania. Prace związane z oceną i waloryzacją mogą być prowadzone na różnych poziomach organizacji krajobrazu, nie tylko w skali jednostek terytorialnych. Bez względu na skalę badań prace te stanowią ważny instrument racjonalnego kształtowania krajobrazu, dając merytoryczne podstawy do znalezienia optymalnego sposobu wykorzystania zasobów środowiska. W celu ograniczenia subiektywizmu w badaniach nad fizjonomią środowiska oceny krajobrazów wizualnych powinny być wykonywane w oparciu o sprawdzone metody¹. Jedną z nich jest wspomniana już wcześniej metoda studialno-projektowa JARK-WAK, nawiązująca do koncepcji wnętrza i jednostek architektoniczno-krajobrazowych [Bogdanowski 1976]. Jej realizacja przewiduje wykonanie wielowątkowych badań, których przedmiotem jest krajobraz rozpatrywany w trzech ściśle powiązanych ze sobą skalach przestrzennych. Badaniom w skali najmniejszej (planistycznej) poddawane są jednostki architektoniczno-krajobrazowe (JARK), w skali pośredniej (urbanistycznej) – zespoły wnętrza architektoniczno-krajobrazowych (ZWAK), a w skali

---

¹ Przegląd metod oceny i waloryzacji krajobrazu zaprezentowali m.in. Bajerowski i in. [2007], którzy wyodrębnili metody uniwersalne i dla konkretnych przedsięwzięć, kompleksowe i cząstkowe, subiektywne i obiektywne, kameralne i terenowe, ekonomiczne i estetyczne. Kupidura i in. [2011] wyróżnili ponadto metody klasyczne i specjalistyczne, społeczne i eksperckie, ilościowe i jakościowe. Należy dodać, że w fizjonomicznym nurcie badań decydującą rolę odgrywają metody oparte na ocenie estetyczno-widokowych wartości krajobrazu, które w zależności od przedmiotu i celu badań, doboru kryteriów oceny itp., mogą zaliczać się do kilku różnych kategorii metod wymienionych powyżej [Cymerman i in. 1992].

największej (architektonicznej) – poszczególne wnętrza (WAK). W każdym z trzech zakresów kolejność działań jest taka sama: począwszy od rozpoznania i analizy zasobów, poprzez ich ocenę i opracowanie wytycznych, a skończywszy na sporządzeniu planu lub projektu. Wskazana metoda może być łatwo modyfikowana i dostosowywana do potrzeb badawczych (m.in. z uwagi na możliwość wykorzystania jej w odniesieniu do wybranej skali lub użycia różnych kryteriów oceny). Ma ona charakter kompleksowy, a etapy jej realizacji w dużym stopniu odpowiadają czynnościom wykonanym w ramach zaprezentowanego poniżej studium krajobrazowego, do którego opracowania wykorzystano główne założenia tej właśnie metody.

Przedostatnim etapem procesu planowania i projektowania krajobrazu (ostatnim w ramach studium) jest sformułowanie wytycznych planistyczno-projektowych w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu. Jeśli wytyczne te zostaną określone w układzie wcześniej ocenionych jednostek terytorialnych, ich agregacja przestrzenna polegać będzie na strefowaniu, tj. kwalifikacji poszczególnych jednostek do stref krajobrazowych, dla których określane są odrębne zbiory zaleceń. Ustalane w ten sposób wytyczne krajobrazowe stanowią ogniwo między studiami a finalnymi opracowaniami planistyczno-projektowymi, które w zależności od celu i skali przestrzennej mogą charakteryzować się zróżnicowanym zakresem, a ich realizacja może zmierzać w różnych kierunkach, np.: ochrony, konserwacji, harmonizacji, kontynuacji, dyskontynuacji, rewitalizacji, rekompozycji, rewitalizacji, renaturalizacji, reakcji lub modyfikacji krajobrazu [Bogdanowski 1994; Chmielewski 2013].

2. Studium krajobrazowe zachodniej części Inowrocławia

2.1. Charakterystyka obszaru badań, w tym przekształceń jego krajobrazu

Badany obszar położony jest w obrębie najdalej wysuniętej na zachód części miasta Inowrocławia, w granicach osiedla Uzdrawiskowego (w tym pomniejszych osiedli Rąbinek i Rąbin), w zasięgu stref „B” i „C” ochrony uzdrawiskowej. Obszar ten zajmuje powierzchnię około 1,5 km², co stanowi prawie 5% powierzchni miasta. Jest on jednym z największych w Inowrocławiu peryferyjnych terenów otwartych o wiejskim charakterze. Rozciąga się po obu stronach lokalnej drogi wylotowej z miasta, a jego granice wyznaczają: na północy i południu tereny kolejowe, na zachodzie Stary Rów i ul. Batkowska, a na wschodzie ulice Macieja Wierzbńskiego i Rąbińska (por. ryc. 1, 2, 3, 5). Należy jednak zaznaczyć, że większość analiz, których wyniki przedstawiono

poniżej, wykracza poza ściśle określone granice, stanowiące jedynie układ odniesienia dla badań terenowych i prac studialnych.

Analizowany obszar leży w obrębie makroregionu Pojezierza Wielkopolskiego i mezoregionu Równiny Inowrocławskiej. Pod względem geomorfologicznym stanowi on część wysoczyzny morenowej płaskiej i cechuje się równinną, monotonną rzeźbą młodoglacjalną [Churska 1978]. Wysokości bezwzględne badanego terenu osiągają od 81,3 do 90,2 m n.p.m. i wznoszą się z zachodu na wschód (w kierunku zurbanizowanej części miasta). W mało zróżnicowanej morfologii tego obszaru wyróżnia się Stary Rów uchodzący do Noteci oraz nasyp kolejowy o wysokości kilku metrów, ciągnący się wzdłuż południowej granicy terenu. Oprócz wspomnianego ciek do zasobów wód powierzchniowych należy tu kilka niewielkich zbiorników wodnych, w tym śródpolne oczko i stawy ogrodowe.

Obszar badań odznacza się wyjątkowo korzystnymi warunkami glebowo-rolniczymi, jego powierzchnię zajmują bowiem żyzne czarne ziemie kujawskie. Tutejsza szata roślinna charakteryzuje się na ogół pochodzeniem antropogenicznym. Jej przeobrażenia pod wpływem działalności człowieka doprowadziły do ukształtowania się krajobrazu rolniczego, w którym dominują areale upraw pszenicy, roślin oleistych i buraków cukrowych. Wprawdzie obszar badań sąsiaduje z XIX-wiecznym parkiem podworskim oraz 85-hektarowym kompleksem uzdrowskowo-rekreacyjnym (parkiem Solankowym), to jednak w jego granicach brakuje zwartych terenów zieleni. W takiej sytuacji wyjątkowe znaczenie zyskują niewielkie tereny zieleni wraz z różnorodnością ich zbiorowisk roślinnych, w tym zwłaszcza tereny zieleni nadwodnej rozciągające się wzdłuż Starego Rowu, nieużytki rolne, zadrzewienia oraz zakrzewienia śródpolne i przydrożne, a także zieleń ogrodowa, osiedlowa i towarzysząca infrastrukturze kolejowej².

Historia osadnictwa w rejonie obszaru badań sięga okresu prehistorii i starożytności, o czym świadczą znalezione w okolicy pozostałości pierwotnych siedlisk ludzkich z tamtych czasów³. Odkryto tu także osady pochodzące z wczesnego średniowiecza (VI–XIII w. n.e.), które wraz z dawną wsią Rąbin, wzmiankowaną w 1455 r. jako *Rombino*, przypuszczalnie wchodziły w skład uposażenia miejskiego związanego z lokacją Inowrocławia w 1238 r. Dawny

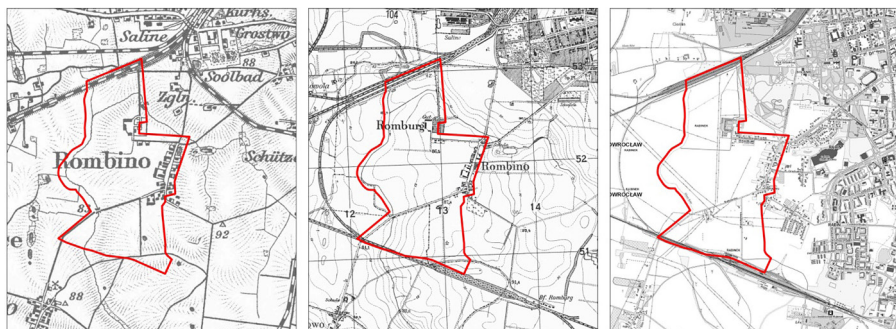
² Na szczególną uwagę zasługują tereny wzdłuż Starego Rowu oraz nieużytek rolny w południowo-zachodniej części obszaru badań, bowiem stanowią one potencjalne siedliska dla zagrożonej wymarciem i objętej ochroną turzycy żytowanej (*Carex secalina*), której jedyne stanowisko w Polsce znane jest z tej właśnie okolicy [Wilkoń-Michalska 1971, za: Churska 1978].

³ W badanym rejonie znajdowały się osady należące do kultur: pucharów lejkowatych, wczesnej epoki brązu, łużyckiej i przeworskiej [Cofa-Broniewska 1978]. Jedno z potencjalnych stanowisk archeologicznych związanych z pierwotnym osadnictwem mieści się w zachodniej części obszaru badań. Podlega ono ochronie konserwatorskiej w ramach strefy „W”.

Rąbin stanowił ulicówkę, której układ przestrzenny zachował się do dzisiaj (wzdłuż obecnej ul. Rąbińskiej). Tuż obok mieścił się folwark Rąbinek (odnotowany w 1846 r. jako *Rombinek*), związany ze średniowiecznym Grodztwem [Biskup 1978; Cofta-Broniewska 1978; Mikołajczak 1986]. Tereny zarówno Rąbina, jak i Rąbinka, zajmujące zasadniczą część badanego obszaru, zostały włączone do granic administracyjnych Inowrocławia w 1934 r. Pozostałą część obszaru badań, który w całości cechuje się wiejskim rodowodem, przyłączono do miasta dopiero w latach 70. XX w. [Kwiatkowska 1982]. Warto dodać, że w trakcie II wojny światowej Niemcy wybudowali w tym rejonie zachowaną do dzisiaj kolejową wieżę ciśnień, którą wraz z pobliskim węzłem kolejowym chroniły działa przeciwlotnicze. W latach późniejszych utworzono tu dwa Państwowe Gospodarstwa Rolne: na terenie byłego folwarku oraz przy ul. Rąbińskiej, które upadły w latach 90. XX w. Przedstawiona historia świadczy niewątpliwie o walorach analizowanego obszaru. Jej śladami zachowanymi w krajobrazie są materialne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym m.in. kilka budynków z początku XX w. wpisanych do miejskiej ewidencji zabytków, stanowiących pozostałości po wsi Rąbin, a także historyczna zabudowa dawnego zespołu folwarcznego Rąbinek⁴.

W wyniku analizy zmian, które zaszły w strukturze przestrzennej badanego obszaru w ciągu ostatnich 125 lat, można zauważyć, że główne elementy krajobrazu kulturowego tego rejonu, ukształtowanego na długo przed przyłączeniem Rąbina i Rąbinka do Inowrocławia, są dość trwałe. Analiza zmian polegała na porównaniu archiwalnych i współczesnych map topograficznych oraz ich konfrontacji z wynikami inwentaryzacji terenowej. Pozwoliła ona na stwierdzenie, że w analizowanym okresie wiejski charakter tutejszego krajobrazu nie uległ poważnym przekształceniom. Jego charakterystyczne elementy przyrodnicze, takie jak rzeźba terenu, układ cieków i rozmieszczenie alei, pozostały praktycznie niezmiennie. Nadal dominują tu użytki rolne (grunty orne zajmują 85% powierzchni obszaru badań). Ponadto utrzymała się pierwotna funkcja folwarku (obecnie znajduje się tam gospodarstwo nasienne). Co więcej, w dobrym stanie zachowały się układy dawnej ulicówki i założenia dworsko-folwarcznego. Trwały okazał się także zasięg terenów zabudowanych, który w badanym okresie nie powiększył się znacząco. Jednocześnie wciąż przeważa tu zabudowa zagrodowa i jednorodzinna, której układ wzdłuż ul. Rąbińskiej pozostał czytelny (por. ryc. 1).

⁴ Najcenniejszym obiektem dawnego folwarku jest dwór zbudowany w drugiej połowie XIX w. na zlecenie Zygmunta Wilkońskiego, ówczesnego właściciela majątku i założyciela uzdrowiska. Folwark zajmuje dziś powierzchnię około 4 ha i jest własnością prywatną. W jego granicach mieści się XIX- i XX-wieczna zabudowa gospodarcza oraz park dworski wraz ze wspomnianym dworem. Teren ten leży w strefie „B” ochrony konserwatorskiej.

Ryc. 1. Układ przestrzenny obszaru badań w latach 1893, 1953 i 2017

Źródło: Karte des Deutschen Reiches 1:100 000 – Generalstabskarte 1870–944 – ark. 253; Army Map Service – M851 Poland 1:25 000 – ark. 3275 [<http://igrek.amzp.pl/>]; współczesna mapa topograficzna [<http://www.geoportal.gov.pl/>].

Mimo że obszar objęty badaniami znajduje się pod wpływem czynników potencjalnie sprzyjających jego rozwojowi przestrzennemu, takich jak np. położenie w granicach miasta, sąsiedztwo strefy mieszkaniowo-usługowej lub dogodne powiązania komunikacyjne z innymi częściami Inowrocławia, w rejonie tym nie obserwuje się poważnych zmian krajobrazowych w skali planistycznej (pod względem układu przestrzennego, funkcji i form pokrycia terenu). Nie oznacza to, że nie nastąpiły tu przekształcenia krajobrazu w innych skalach. Otóż w skali panoramicznej, zwłaszcza w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, zaszły zmiany wynikające z rozwoju zainwestowania miejskiego i rozbudowy infrastruktury technicznej na sąsiednich terenach (położonych poza granicami opracowania). Na terenach tych, stanowiących dalsze plany widoków i panoram roztaczających się z badanego obszaru, powstały osiedla zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej i jednorodzinnej, wybudowano zakłady przemysłowe i turbiny wiatrowe, powiększono strefę zieleni parkowej, a także rozbudowano infrastrukturę kolejową. W okolicznych panoramach pojawiły się również elementy, które leżą w ściśle określonych granicach opracowania, w tym np. linie elektroenergetyczne wysokiego i średniego napięcia wraz z Głównym Punktem Zasilania Rąbinek. Należy jednak zaznaczyć, że w okresie ponad 100 ostatnich lat na rozpatrywanym obszarze doszło przede wszystkim do mniej znaczących zmian krajobrazowych w skali architektonicznej, spowodowanych m.in.: pojawieniem się zabudowy rozproszonej przy ul. Warsztatowej, wzrostem udziału budynków mieszkalnych jednorodzinnych (powstałych w dużej mierze po 1990 r. w ramach uzupełnień i wymiany dawnej zabudowy), pogorszeniem się stanu technicznego budynków najstarszych, a także zatarciem się cech stylowych niektórych obiektów

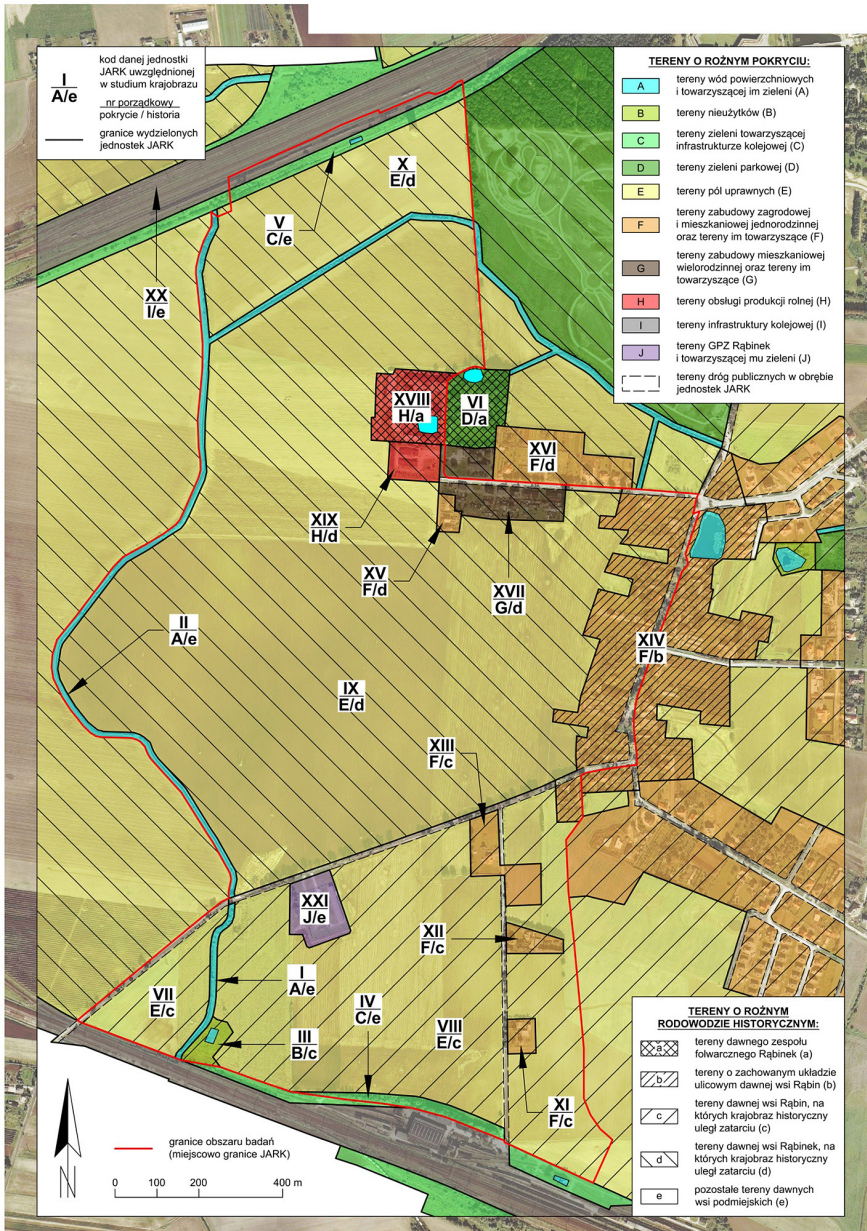
zabytkowych. Wprawdzie przekształcenia w skalach panoramicznej i architektonicznej nie doprowadziły do całkowitej zmiany wiejskiego charakteru obszaru badań, jednak świadczą one o zjawiskach i tendencjach, które kształtują tutejszy krajobraz kulturowy i tym samym wpływają na jego wartość.

2.2. Wydzielenie jednostek architektoniczno-krajobrazowych (JARK)

W pierwszym kroku właściwej analizy i oceny badanego krajobrazu wydzielono jednostki architektoniczno-krajobrazowe (JARK). W tym celu podzielono obszar objęty opracowaniem na strefy występowania takich samych lub podobnych form pokrycia terenu oraz strefy jednorodne pod względem genezy krajobrazu kulturowego. Wśród tych pierwszych wyróżniono: (A) tereny wód powierzchniowych i towarzyszącej im zieleni; (B) tereny nieużytków; (C) tereny zieleni towarzyszące infrastrukturze kolejowej; (D) tereny zieleni parkowej; (E) tereny upraw rolnych; (F) tereny zabudowy zagrodowej i jednorodzinnej oraz tereny im towarzyszące; (G) tereny zabudowy wielorodzinnej oraz tereny im towarzyszące; (H) tereny obsługi produkcji rolnej; (I) tereny zajęte przez infrastrukturę kolejową; (J) tereny GPZ Rąbinek i towarzyszącej mu zieleni. Z kolei do terenów, których krajobraz cechuje się w miarę jednolitą, sięgającą średniowiecza genezą, zaliczone zostały: (a) tereny dawnego zespołu folwarcznego Rąbinek; (b) tereny dawnej wsi Rąbin z pozostałościami układu ulicowego; (c) tereny dawnej wsi Rąbin, na których krajobraz historyczny uległ zatarciu; (d) tereny dawnej wsi Rąbinek, na których krajobraz historyczny uległ zatarciu; (e) pozostałe tereny dawnych wsi podmiejskich. Granice wyszczególnionych terenów zostały naniesione na siebie, w efekcie czego otrzymano mapę 21 jednostek architektoniczno-krajobrazowych, które odpowiadają obszarom jednorodnym fizjonomicznie (pod względem ukształtowania terenu, zagospodarowania przestrzennego i rodowodu historycznego) (por. ryc. 2). Należy podkreślić, że podczas wydzielenia jednostek JARK pominięto kryterium morfologiczne, gdyż cały obszar badań charakteryzuje się płaską rzeźbą. Warto też dodać, że tylko jedna spośród wszystkich 21 jednostek znajduje się poza granicami opracowania (ze względu na niezidentyfikowane wcześniej powiązania z innymi gruntami).

2.3. Analiza kompozycyjna

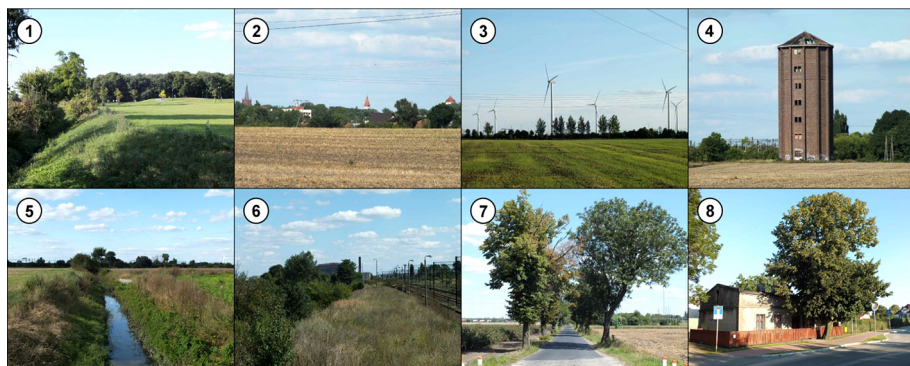
W początkowym etapie prac analityczno-oceniających jednostki architektoniczno-krajobrazowe posłużyły jako układ odniesienia dla analizy kompozycyjnej badanego obszaru, w ramach której rozpoznano główne elementy

Ryc. 2. Podział badanego obszaru na jednostki architektoniczno-krajobrazowe
 Źródło: Opracowanie własne [http://geoportal.gov.pl/; dostęp: 2013].

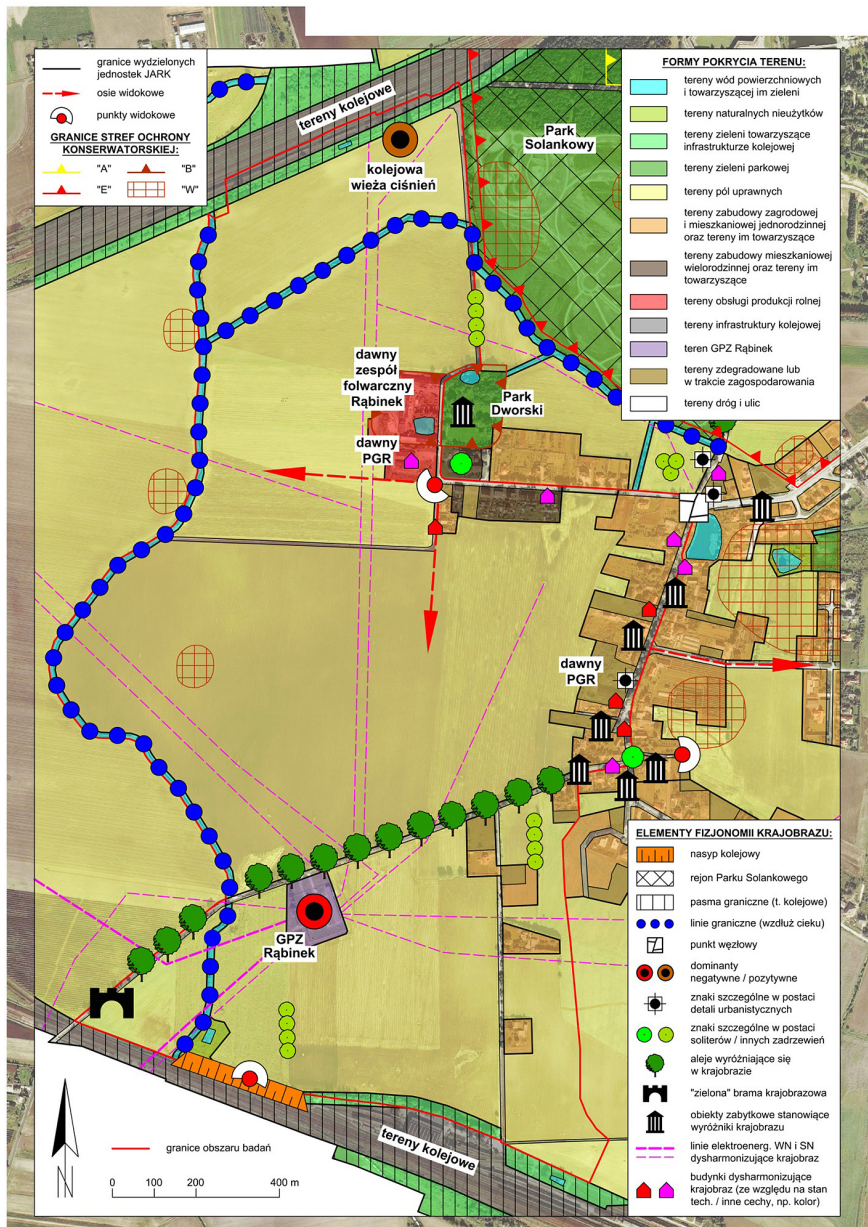
struktury fizjonomicznej krajobrazu, określono ich położenie, funkcje pełnione w przestrzeni, wpływ na odbiór otoczenia, a także ustalono wartość estetyczno-widokową i kompozycyjną elementów charakterystycznych. Wybrane elementy prezentuje fotografia 1, natomiast analizę w formie graficznej – rys. 3.

Za najbardziej czytelny element fizjonomii badanego terenu i jego sąsiedztwa można uznać rejon parku Solankowego, który wyróżnia się znacząco z otoczenia użytków rolnych i krystalizuje plan okolicznych terenów. Podobną rolę, choć w znacznie mniejszej skali, odgrywa dawny zespół folwarczny Rąbinek wraz z parkiem podworskim, a ponadto – ulice Wierzbińskiego i Rąbińska, wzdłuż których następował rozwój zainwestowania. Wskazane ulice tworzą szkielet układu przestrzennego obszaru objętego badaniami. Poza tym pełnią one funkcję osi kompozycyjnych, które czynią krajobraz bardziej czytelnym i atrakcyjnym. Ich skrzyżowanie stanowi punkt węzłowy, powstały w miejscu zetknięcia się strefy parkowej ze strefą zabudowy zagrodowej i jednorodzinnej. Duże znaczenie w organizacji przestrzennej rozpatrywanego krajobrazu mają również ulice Batkowska i Warsztatowa, które przebiegają przez tereny niezabudowane w południowej części obszaru opracowania. Drogi te zwiększają przejrzystość krajobrazu i ułatwiają orientację w otwartej przestrzeni. Usytuowane wzdłuż nich zadrzewienia urozmaicają krajobraz i podnoszą jego walory estetyczno-widokowe. Na uwagę zasługuje zwłaszcza aleja lipowo-jesionowa wzdłuż ul. Batkowskiej, której koniec stanowi zieloną bramę krajobrazową. Orientację w badanym krajobrazie ułatwiają dodatkowo linie graniczne wytyczone przez Rów Rąbiński oraz pasma w postaci terenów infrastruktury kolejowej i towarzyszącej im zieleni, tworzące istotne bariery

Fot. 1. Wybrane elementy fizjonomii badanego krajobrazu: (1) park Solankowy, (2) wieże śródmiejskich kościołów widziane z obszaru badań, (3) sąsiednie turbiny wiatrowe, (4) kolejowa wieża ciśnienia, (5) Stary Rów, (6) nasyp kolejowy, (7) aleja wzdłuż ul. Batkowskiej, (8) okazałe drzewo przy zabytkowym domu

Ryc. 3. Analiza kompozycyjno-krajobrazowa badanego obszaru

Źródło: Opracowanie własne [http://geoportal.gov.pl/; dostęp: 2013].

funkcjonalno-przestrzenne w zachodniej części miasta. Liniowe i pasmowe elementy struktury fizjonomicznej krajobrazu stanowią jednocześnie mniej lub bardziej wyraźne bariery wizualne. Wraz z krawędziami terenów zabudowanych pełnią funkcję granic między strefami, które mogą być utożsamiane z rejonami lub jednostkami architektoniczno-krajobrazowymi.

Omówione dotychczas elementy fizjonomii terenu nie wpływają negatywnie na odbiór krajobrazu. Co więcej, niektóre z nich podnoszą lokalne walory estetyczno-widokowe oraz pełnią funkcję porządkującą w przestrzeni. Poza wskazanymi już elementami szczególnej uwagi wymagają dominanty krajobrazowe o różnej wartości estetyczno-kompozycyjnej. Najmniejszą wartością odznaczają się pobliskie turbiny wiatrowe, Główny Punkt Zasilania Rąbinek wraz z innymi elementami infrastruktury technicznej, a także widoczne z badanego obszaru kominy miejskiej elektrociepłowni i zakładów chemicznych Soda Mątwy. Dominanty te nie nawiązują do istniejących układów przestrzennych, nie krystalizują i nie identyfikują przestrzeni. Z kolei dominanty o przeciętnej wartości estetyczno-kompozycyjnej co prawda identyfikują i organizują przestrzeń, ale nie wpisują się wizualnie w otoczenie. Na obszarze badań należy do nich kolejowa wieża ciśnienia usytuowana w sąsiedztwie parku Solankowego. Jest to ceglana wieża o wysokości około 35 m, która została wzniesiona na planie 12-boku foremnego. Mimo że nie jest ona zaplanowanym elementem krajobrazu, stała się obiektem charakterystycznym dla mieszkańców i kuracjuszy. Z rozpatrywanego terenu widoczne są także dominanty o wysokiej wartości estetyczno-kompozycyjnej, w tym wieże śródmiejskich kościołów, które pełnią funkcję wyznaczników lokalizacji centrum miasta.

Charakterystycznymi elementami struktury fizjonomicznej analizowanego krajobrazu są również znaki szczególne i inne wyróżniki krajobrazowe, które nie zasługują na zaliczenie do kategorii dominant. Są to m.in.: zabytkowe budynki, kapliczka przydrożna przy ul. Macieja Wierzbińskiego, znak informacyjny przed wejściem do parku Uzdrowskiego, okazały soliter rosnący przy ul. Macieja Wierzbińskiego, zadrzewienia i zakrzewienia śródpolne, a także wspomniana wcześniej aleja jesionowo-lipowa wzdłuż ul. Batkowskiej.

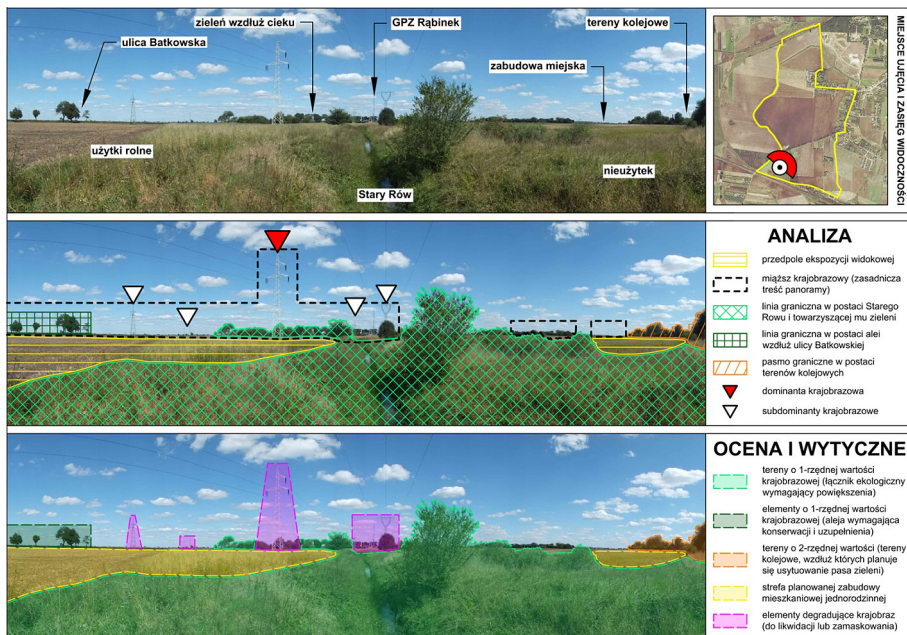
Wszystkie znaki szczególne, które zostały zidentyfikowane w rejonie objętym opracowaniem, są postrzegane pozytywnie. Na ogół cechują się one ponadprzeciętnymi wartościami estetyczno-kompozycyjnymi. Niestety w granicach obszaru badań rozpoznano również obiekty, które wpływają negatywnie na fizjonomię krajobrazu. Są to zwłaszcza napowietrzne linie elektroenergetyczne wraz z różnego rodzaju podporami. Najbardziej wyeksponowane są linie wysokiego i średniego napięcia. Można je zauważyć niemal z każdego miejsca obserwacji. Do obiektów dysharmonizujących analizowany krajobraz

należą ponadto budynki, które nie nawiązują w żaden sposób do układu przestrzennego dawnych wsi Rąbin i Rąbinek, a mianowicie kilka garaży i obiektów tymczasowych przy ul. Rąbińskiej, niektóre domy przy ulicach Batkowskiej, Rąbińskiej i Wierzbńskiego oraz zabudowania dawnych PGR-ów. Są one wyraźnie niedostosowane do otaczającej zabudowy pod względem usytuowania, estetyki lub ogólnego stanu użytkowo-technicznego. Wizualną atrakcyjność badanego krajobrazu obniżają w dodatku nieliczne i relatywnie niewielkie tereny niezagospodarowane, nieuporządkowane i zdegradowane, leżące w strefie zabudowanej.

W ramach analizy kompozycyjno-krajobrazowej, oprócz elementów fizjonomii krajobrazu, zinventaryzowano najważniejsze osie, punkty i ciągi widokowe, które stwarzają dogodne warunki do obserwacji rozległych widoków. Przebieg głównych osi widokowych, skierowanych na południe i zachód, pokrywa się z drogami. Oś w kierunku południowym wyznacza droga gruntowa, która prowadzi do dawnego folwarku. Oś w kierunku zachodnim wyznacza natomiast objęty opracowaniem odcinek ul. Wierzbńskiego. Skrzyżowanie tych osi stanowi miejsce, z którego roztacza się wyjątkowo rozległa panorama, obejmująca zasięgiem dużą część analizowanego obszaru. Podobne stanowisko obserwacyjne znajduje się na nasypie kolejowym położonym wzdłuż południowej granicy opracowania. Z tego miejsca widoczny jest niemal cały teren badań, w obrębie którego znajduje się wiele innych miejsc stanowiących dogodne punkty widokowe. Ciągi tych punktów tworzą opisane już wcześniej pasma i linie graniczne, w tym m.in. tereny kolejowe i Rów Rąbiński, które pozwalają na obserwację rozległych wnętrz krajobrazowych. Wybrane wnętrza zaobserwowane w trakcie inwentaryzacji terenowej przeanalizowano i oceniono w kolejnym etapie prac badawczych.

2.4. Analiza i ocena makrownętrz krajobrazowych

Analizie i ocenie poddano kilkanaście makrownętrz, których odwzorowaniem są widoki panoramiczne odpowiadające kątom widzenia od 90° do 180°. Panoramy te zarejestrowano w punktach obserwacyjnych, które odznaczają się najlepszą ekspozycją widokową. Wytypowano miejsca położone głównie w południowo-zachodniej części obszaru badań, skąd roztaczają się widoki najpełniej ukazujące okoliczny krajobraz. Graficzną analizę przykładowej panoramy prezentuje rycina 4 (pozostałych widoków nie zamieszczono ze względu na ograniczoną objętość artykułu). Analiza została wykonana w trzyczęściowym układzie. W pierwszej części ustalono położenie stanowiska, z którego rozciąga się widok. Rozpoznano też elementy ułatwiające orientację przestrzenną, w tym m.in. zabudowę, drogi, ciek i itp. W drugiej części zidentyfikowano i oznaczono elementy kompozycji badanego makrownętrza

Ryc. 4. Studium wybranej panoramy: analiza, ocena i wytyczne projektowe

Źródło: Opracowanie własne.

(tło widokowe, mięszk krajobrazowy, przedpola ekspozycji, subdominanty i dominanty, bramy krajobrazowe, pasma i linie graniczne oraz inne istotne komponenty struktury fizjonomicznej krajobrazu). Ostatnia część analizy ma charakter waloryzacyjno-projektowy. W jej ramach wskazano elementy kompozycji, które odznaczają się pierwszo- i drugorzędnymi wartościami krajobrazowymi. Wskazano także wszelkie obiekty degradujące krajobraz. Na podstawie tak przeprowadzonej waloryzacji panoramicznej sformułowano mniej lub bardziej szczegółowe zalecenia planistyczno-projektowe w zakresie kształtowania krajobrazu. Określono działania, które w najbliższej przyszłości powinny zostać podjęte na rzecz ochrony, rekultywacji lub przekształcenia rozpoznanych i ocenionych elementów.

Należy zauważyć, że wnioski wyciągnięte z analizy panoram są zasadniczo zbieżne z wnioskami, które wynikają z wykonanej wcześniej analizy kompozycyjno-krajobrazowej. Potwierdzają m.in. to, że rozpatrywany krajobraz jest mało zróżnicowany pod względem wizualnym. Obejmuje jednak rozmaite obiekty punktowe, powierzchniowe i liniowe, które charakteryzują się zróżnicowanymi wartościami estetyczno-widokowymi i kompozycyjnymi. Niektóre z nich (np. przydrożne zadrzewienia, Rów Rąbiński lub XIX-wieczny

park podworski) urozmaicają krajobraz badanego obszaru, podnosząc jego walory estetyczno-widokowe. Inne natomiast (np. zdegradowana zabudowa lub infrastruktura techniczna) degradują ten sam krajobraz, obniżając jego atrakcyjność wizualną.

2.5. Kompleksowa analiza i ocena jednostek architektoniczno-krajobrazowych

Wszelkie wnioski wysnute z zaprezentowanych dotychczas analiz krajobrazowych zostały zawarte w kompleksowej ocenie 21 jednostek architektoniczno-krajobrazowych, których siatka stanowiła układ odniesienia w początkowym etapie badań. Ocena ta, przeprowadzona zgodnie z głównymi założeniami metody JARK-WAK [Bogdanowski 1994], jest ostatnim etapem prac wykonanych w ramach studium krajobrazowego. Dopiero na tym etapie wydzielone wcześniej jednostki JARK, odpowiadające terenom fizjonomicznie jednorodnym, odegrały rolę podstawowych pól oceny krajobrazu. Zostały one poddane całościowej analizie i ocenie uwzględniającej różne wymiary struktury fizjonomicznej krajobrazu: architektoniczny, panoramiczny i planistyczny. W ramach opracowania wyników badań sformułowano szczegółowe charakterystyki poszczególnych jednostek. Na potrzeby niniejszego artykułu zredukowano je do syntetycznego zestawienia tabelarycznego (por. tab. 1), w którym podano typ, rodzaj, ewentualną odmianę oraz podtyp krajobrazu danej jednostki (na podstawie sumarycznej oceny fizjonomii krajobrazu, zgodnie z klasyfikacjami typologicznymi opracowanymi przez Bogdanowskiego 1976 i Chmielewskiego 2013). W tabeli określono również wartości krajobrazowe przeanalizowanych jednostek, w tym wartości estetyczno-widokowe, kompozycyjne, przyrodnicze, użytkowe oraz kulturowo-historyczne, przy czym dwie pierwsze zostały wskazane w przypadku każdej jednostki, pozostałe natomiast – tylko w odniesieniu do terenów odznaczających się szczególnymi walorami w danej kategorii. Oceniając wartości estetyczno-widokowe i kompozycyjne sprecyzowano, czy są one duże, przeciętne, czy też raczej należy mówić o negatywnym wpływie danego terenu na krajobraz. Ponadto wskazano funkcje całych jednostek lub ich elementów w kompozycji przestrzennej badanego obszaru, określając jednocześnie ich pozytywny lub negatywny sposób oddziaływania na otoczenie. Jednostki w tabeli zostały uporządkowane od najmniej do najbardziej przekształconej pod względem antropogenicznym. Każdej z nich przydzielono kod złożony z numeru porządkowego (I–XXI) oraz symboli pokrycia terenu (A–J) i rodowodu historycznego (a–e). Zapisując wyniki, pominięto oznaczenie morfologii terenu, gdyż obszar badań w całości cechuje się płaską rzeźbą.

Kompleksowa analiza i ocena jednostek architektoniczno-krajobrazowych

Lp.	*Zasób		Typ i rodzaj krajobrazu	Podtyp krajobrazu	Ocena wartości krajobrazowych i funkcji pełnionych w kompozycji przestrzennej
	JP	JH			
I II	A	e	przyrodniczo-kulturowy nadwodny	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość przyrodnicza (jednostki wchodzi w skład lokalnego korytarza ekologicznego) – duża wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (jednostki pełnią funkcję linii granicznych i ciągów widokowych, porządkują i urozmaicają krajobraz) – miejscowa degradacja krajobrazu (wywołana zrzutem ścieków)
III	B	c	przyrodniczo-kulturowy łąkowo-szuwarowy	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość przyrodnicza (jednostka stanowi część lokalnego korytarza ekologicznego i potencjalny użytek ekologiczny) – duża wartość estetyczno-widokowa (wynikająca m.in. z naturalnego charakteru jednostki)
IV V	C	e	przyrodniczo-kulturowy związany z zielenią izolacyjną	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – przeciętna wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (ograniczona ze względu na silny związek jednostek z obszarami dysharmonijnymi) – funkcja ciągów widokowych i pasm granicznych (jednostki współtworzą barierę funkcjonalno-przestrzenną i wizualną) – pozytywny wpływ na krajobraz (jednostki ograniczają negatywne oddziaływanie infrastruktury na otoczenie, pełnią funkcję izolacyjną i maskującą)
VI	D	a	kulturowy parkowy historyczny	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość kulturowo-historyczna (związana m.in. z pozostałościami historycznego krajobrazu, w tym dobrze zachowaną kompozycją parkowo-dworską) – duża wartość przyrodnicza (jednostka jest częścią systemu zieleni miasta, obejmuje pomniki przyrody) – duża wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (jednostka pełni funkcję pozytywnego wyróżnika krajobrazowego, krystalizuje otaczającą przestrzeń)

Lp.	*Zasób		Typ i rodzaj krajobrazu	Podtyp krajobrazu	Ocena wartości krajobrazowych i funkcji pełnionych w kompozycji przestrzennej
	JP	JH			
VII VIII	E	c	kulturowy rolniczy uprawowy	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość użytkowa (związana z przydatnością jednostek pod względem glebowo-rolniczym) – przeciętna wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (monotonny krajobraz otwarty, którego wartość wynika głównie z funkcji przedpola widokowego eksponującego sylwetę miasta) – elementy pozytywnie oddziałujące na krajobraz: ulice krystalizujące przestrzeń i pełniące funkcję ciągów widokowych, aleja stanowiąca pozytywny wyróżnik krajobrazowy, zielona brama krajobrazowa na jej końcu, zadrzewienia i zakrzewienia urozmaicające krajobraz – elementy negatywnie oddziałujące na krajobraz: linie elektroenergetyczne wraz z podporami
IX X	E	d	kulturowy rolniczy uprawowy	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość użytkowa (związana z przydatnością jednostek pod względem glebowo-rolniczym) – potencjalnie duża wartość kulturowo-historyczna (ze względu występowanie stanowiska archeologicznego) – przeciętna wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (monotonny krajobraz otwarty, którego wartość wynika głównie z funkcji przedpola widokowego eksponującego sylwetę miasta) – elementy pozytywnie oddziałujące na krajobraz: krawędzie jednostek w postaci linii i pasm granicznych, droga polna pełniąca funkcję ciągu widokowego, wieża będąca pozytywną dominantą – elementy negatywnie oddziałujące na krajobraz: linie elektroenergetyczne wraz z podporami
XI XII XIII	F	c	kulturowy rolno-osadniczy	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – przeciętna wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (jednostki obejmują tereny rozproszone, wyeksponowane w krajobrazie otwartym, o wartości ograniczonej m.in. przez ul. Warsztatową pozostającą w złym stanie wizualnym i technicznym)

Lp.	*Zasób		Typ i rodzaj krajobrazu	Podtyp krajobrazu	Ocena wartości krajobrazowych i funkcji pełnionych w kompozycji przestrzennej
	JP	JH			
XIV	F	b	kulturowy mieszany (rolno-osadniczy i osadniczy)	harmonijny, miejscowo dysharmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość kulturowo-historyczna (związana z pozostałościami historycznego krajobrazu, w tym zabytkami i układem ulicówki) – przeciętna wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (ograniczona przez kilka nieuporządkowanych posesji oraz niektóre budynki, niedostosowane do otoczenia pod względem formy, stanu technicznego i wyglądu zewnętrznego) – elementy pozytywnie oddziałujące na krajobraz: ul. Rąbińska stanowiąca oś kompozycyjną, znaki szczególne w postaci kapliczki przydrożnej, okazałego drzewa i tablicy informacyjnej
XV XVI	F	d	kulturowy osadniczy	harmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – przeciętna wartość estetyczno-widokowa i kompozycyjna (krajobraz związany z zabudową jednorodziną, którego wartość ograniczają niektóre budynki zdegradowane wizualnie) – elementy pozytywnie oddziałujące na krajobraz: ul. Macieja Wierbińskiego i droga polna pełniące funkcję osi kompozycyjno-widokowych, zadbana i estetyczna zabudowa w układzie nawiązującym do historycznej kompozycji przestrzennej
XVII	G	d	kulturowy osadniczy	dysharmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – negatywny wpływ na krajobraz (jednostka obejmuje kilka zaniedbanych i nieuporządkowanych posesji, zdewastowany budynek dawnego sklepu i zabudowę niedostosowaną do otoczenia pod względem formy, stanu technicznego i wyglądu zewnętrznego) – elementy pozytywnie oddziałujące na krajobraz: okazały soliter, ul. Wierbińskiego pełniący funkcję osi kompozycyjno-widokowej, układ zabudowy nawiązujący do historycznej kompozycji krajobrazu
XVIII	H	a	kulturowy rolno-osadniczy zabytkowy	dysharmonijny	<ul style="list-style-type: none"> – duża wartość kulturowo-historyczna (związana m.in. z pozostałościami historycznego krajobrazu, w tym dobrze zachowaną kompozycją przestrzenną gospodarczej części folwarku) – negatywny wpływ na krajobraz (jednostka stanowi teren nieuporządkowany, obniża walory estetyczno-widokowe założenia parkowego, obejmuje m.in. zdegradowaną zabytkową zabudowę i współczesne budynki niedostosowane do historycznego układu)

Lp.	*Zasób		Typ i rodzaj krajobrazu	Podtyp krajobrazu	Ocena wartości krajobrazowych i funkcji pełnionych w kompozycji przestrzennej
	JP	JH			
XIX	H	d	kulturowy rolno-osadniczy	dyszarmionijny	– negatywny wpływ na krajobraz (jednostka stanowi teren nieuporządkowany i zaniedbany, zdominowany przez podpory linii elektroenergetycznych, obejmuje m.in. zdegradowaną zabudowę niedostosowaną do historycznego układu przestrzennego, obniża walory estetyczno-widokowe otoczenia)
XX	I	e	kulturowy przemysłowy	dyszarmionijny	– duża wartość użytkowa (przez jednostkę przebiegają linie kolejowe) – funkcja pasma granicznego (jednostka współtworzy barierę funkcjonalno-przestrzenną i wizualną) – negatywny wpływ na krajobraz (jednostka obniża walory estetyczno-widokowe otoczenia)
XXI	J	e	kulturowy przemysłowy	dyszarmionijny	– duża wartość użytkowa (jednostka obejmuje główny punkt zasilania o strategicznym znaczeniu dla miasta) – negatywny wpływ na krajobraz (jednostka stanowi negatywną dominantę krajobrazową i punkt węzłowy linii napowietrznych, które dyszarmionizują krajobraz)

***JP – jednostki pokrycia terenu:** **A** – tereny wód i towarzyszącej im zieleni, **B** – tereny nieużytków, **C** – tereny zieleni towarzyszące infrastrukturze kolejowej, **D** – tereny zieleni parkowej, **E** – tereny pól uprawnych, **F** – tereny zabudowy zagrodowej i mieszkaniowej jednorodzinnej oraz tereny im towarzyszące, **G** – tereny zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej i tereny im towarzyszące, **H** – tereny obsługi produkcji rolnej, **I** – tereny infrastruktury kolejowej, **J** – tereny GPZ Rąbinek i towarzyszącej mu zieleni; **JH – jednostki historyczne:** **a** – tereny dawnego zespołu folwarcznego Rąbinek, **b** – tereny dawnej wsi Rąbin z pozostałościami układu ulicowego, **c** – tereny dawnej wsi Rąbin, na których krajobraz historyczny uległ zatarciu, **d** – tereny dawnej wsi Rąbinek, na których krajobraz historyczny uległ zatarciu, **e** – pozostałe tereny dawnych wsi.

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród 21 jednostek JARK wyszczególnionych w tabeli 1 wyróżniono 5 jednostek przyrodniczo-kulturowych i 16 kulturowych. Ich kształty i wielkości są różne. Największą łączną powierzchnię zajmują jednostki o krajobrazie kulturowym. Należą do nich m.in. rozległe pola uprawne, tereny zabudowane, grunty zajęte przez infrastrukturę techniczną i transportową, a także inne tereny, na których dominują elementy kulturowe. Z kolei jednostki o krajobrazie przyrodniczo-kulturowym zajmują relatywnie małą powierzchnię. Są to m.in. tereny wód i towarzyszącej im zieleni. Pod względem genezy przeważają jednostki ukształtowane historycznie, na których dawny krajobraz nie uległ poważnym zmianom strukturalnym, jednak został przekształcony w skalach architektonicznej i panoramicznej.

W kategorii krajobrazu przyrodniczo-kulturowego zdecydowanie największy udział mają jednostki, które oceniono wysoko pod kątem wartości przyrodniczych, estetyczno-widokowych i kompozycyjnych. Co więcej, wszystkie jednostki JARK typu przyrodniczo-kulturowego mają harmonijną postać, a przy tym pełnią ważne funkcje ekologiczne, izolacyjne i porządkujące. W kategorii krajobrazu kulturowego odnotowano znacznie większe zróżnicowanie jakościowe terenów, niemniej ponad połowę z nich cechuje podobny, harmonijny krajobraz, który jest oceniany pozytywnie. Krajobraz ten odznacza się wprawdzie przeciętnymi wartościami kompozycyjnymi i estetyczno-widokowymi, jednak niektóre jego elementy mają duże znaczenie użytkowe, historyczne i ochronne dla uzdrowiska i całego miasta. Jednostki o krajobrazie kulturowym dysharmonijnym, leżące głównie w obrębie terenów zabudowanych i zajętych przez infrastrukturę techniczną, pozostają w zdecydowanej mniejszości. Mimo negatywnego wpływu na fizjonomię krajobrazu odgrywają one istotną rolę ze względu na duże wartości użytkowe lub historyczne. Biorąc pod uwagę ocenę wszystkich rozpatrywanych jednostek JARK można uznać, że krajobraz obszaru badań ma w przeważającej części harmonijną postać. Jego funkcjonowanie zostało jednak miejscowo zakłócone, o czym świadczą negatywne zjawiska uwidaczniające się w fizjonomii terenu (np. degradacja zabytkowej zabudowy). W związku z tym zalecane jest podjęcie pewnych działań, w tym ustalenie kierunków ochrony i zakresu możliwych przekształceń badanego krajobrazu.

2.6. Wytyczne w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu

W ramach ostatniego etapu badań, stanowiącego syntezę dotychczasowych prac, a zarazem – wynikową część całego studium, sformułowano wytyczne w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu. Zalecenia te wynikają z rozpoznanych wcześniej uwarunkowań. Na ogół przewidują zachowanie, przywrócenie lub przekształcenie zasobów krajobrazowych. Ich celem jest

wprowadzenie ład przestrzennego oraz nadanie krajobrazowi harmonijnej formy. Wytyczne te zostały określone dla każdej jednostki JARK, jednak poniżej zaprezentowano jedynie wynik ich przestrzennej agregacji, prowadzącej się do strefowania badanego obszaru, w ramach którego poszczególne jednostki zostały przyporządkowane do 8 różnych stref. W ten sposób powstał mozaikowy układ terenów, który poddano niezbędnym korektom, polegającym na scaleniu niektórych jednostek oraz skorygowaniu przebiegu ich granic. Efektem końcowym jest podział rozpatrywanego obszaru na 8 stref, dla których przewidziano odmienne kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu (por. tab. 2). Rozmieszczenie wyodrębnionych rejonów zostało przedstawione na mapie, na której zaznaczono m.in. powiązania między strefami, a także miejsca stykania się różnych struktur przestrzennych (por. ryc. 5). Ogólny kierunek ochrony i kształtowania badanego krajobrazu, wynikający z zaleceń dla poszczególnych stref, opisano w podsumowaniu artykułu.

Tabela 2

Strefy ochrony i kształtowania krajobrazu wydzielone w granicach obszaru badań

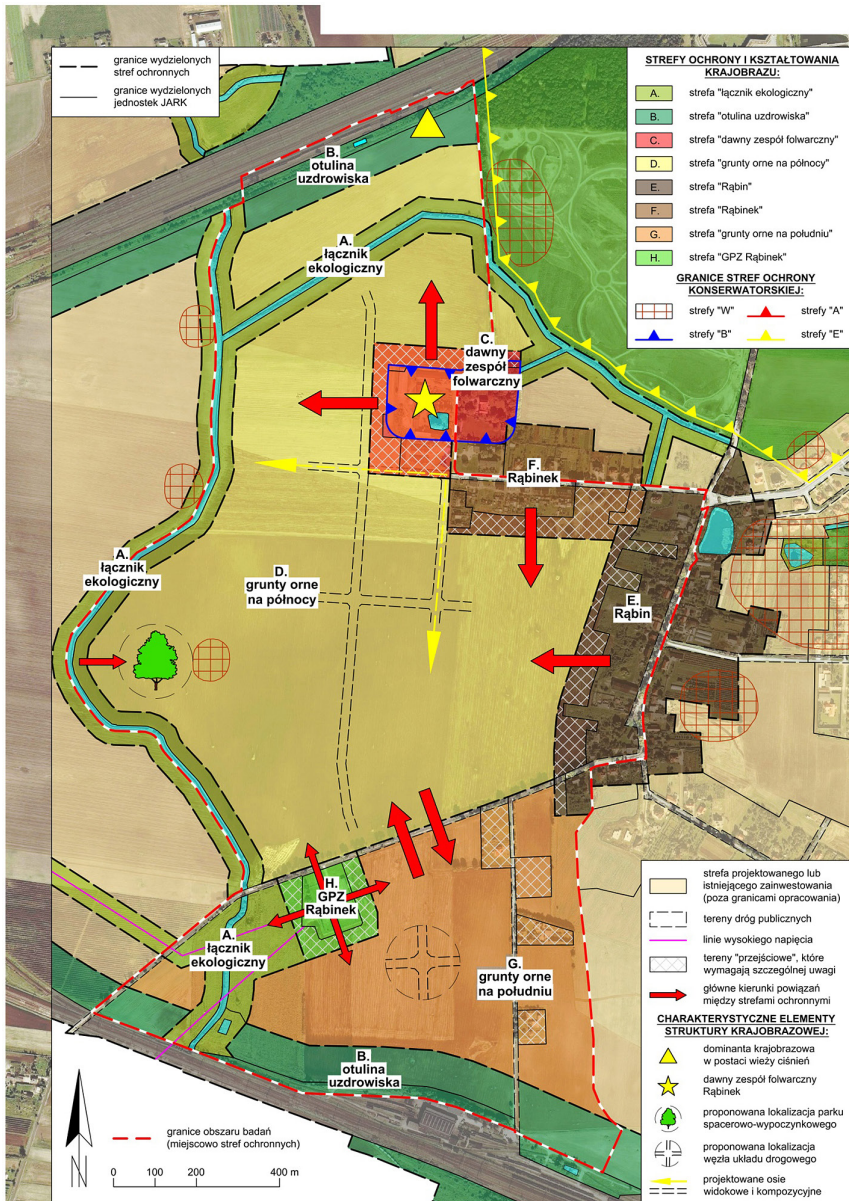
Nazwy stref krajobrazowych	JARK położone w zasięgu stref		Ogólne kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu	Strefy ochrony uzdrowiska
	w całości	w części		
A. łącznik ekologiczny	I, II, III	VII, VIII, IX, X	<ul style="list-style-type: none"> – rekultywacja i miejscowa renaturalizacja Starego Rowu – zachowanie istniejących zadrzewień i zakrzewień; – rozpoznanie możliwości utworzenia użytku ekologicznego – poszerzenie pasa zieleni wzdłuż Starego Rowu w celu wzmocnienia funkcji lokalnego korytarza ekologicznego – utrzymanie ciągłości z miejskim systemem zieleni – docelowa konserwacja i ochrona walorów krajobrazowych 	strefa „B” i/lub „C”
B. otulina uzdrowiska	IV, V, XX	VII, VIII, X	<ul style="list-style-type: none"> – zachowanie istniejących zadrzewień i zakrzewień – poszerzenie pasa zieleni izolacyjnej do szerokości około 70 m wraz z budową nasypu w celu wzmocnienia ochrony krajobrazu uzdrowiska przed negatywnym wpływem otoczenia (w tym terenów kolejowych) – utrzymanie ciągłości z miejskim systemem zieleni 	

Nazwy stref krajobrazowych	JARK położone w zasięgu stref		Ogólne kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu	Strefy ochrony uzdrowiska
	w całości	w części		
C. dawny folwark	VI, XVIII, XIX	IX	<ul style="list-style-type: none"> – ochrona konserwatorska w ramach strefy „B” (w tym m.in. zachowanie zabytkowej zabudowy, układu przestrzennego oraz innych pozostałości historycznego krajobrazu) – uporządkowanie i harmonizacja zaniedbanych terenów (poprzez m.in. restaurację zabytków i likwidację obiektów niedostosowanych do otoczenia pod względem formy, stanu technicznego lub wyglądu zewnętrznego) – docelowa rewitalizacja i wyeksponowanie dawnego folwarku (np. poprzez urządzenie zespołu przestrzennego łączącego usługi kulturalne i turystyczno-wypoczynkowe) 	strefa „B”
D. grunty orne na północy	IX, X	–	<ul style="list-style-type: none"> – długotrwała kreacja krajobrazu odpowiadająca realnym potrzebom w zakresie rozwoju miasta, dopuszczająca lokalizację zabudowy rezydencjonalnej, miejscowo usług turystycznych i uzdrowskich – według projektu zawierającego szczegółowe wytyczne krajobrazowe (przewidującego zwłaszcza ochronę ekspozycji sylwetki miasta oraz integrację planowanego zainwestowania z istniejącą zabudową) – alternatywnie: utrzymanie funkcji rolniczej, z możliwością uzupełnienia sąsiedniej zabudowy – ochrona konserwatorska stanowiska archeologicznego – modernizacja i adaptacja kolejowej wieży ciśnień – uwzględnienie osi kompozycyjnych i widokowych w trakcie planowania przebiegu dróg i rozmieszczenia akcentów i dominant krajobrazowych – usunięcie obiektów dysharmonizujących krajobraz, w tym m.in. skablowanie niektórych linii elektroenergetycznych – zapewnienie dużego udziału terenów biologicznie czynnych w granicach działek budowlanych (min. 50%) 	

Nazwy stref krajobrazowych	JARK położone w zasięgu stref		Ogólne kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu	Strefy ochrony uzdrowiska
	w całości	w części		
E. Rąbin	XIV	VIII, IX	<ul style="list-style-type: none"> – utrzymanie funkcji mieszkaniowej, w tym dopuszczenie uzupełnień istniejącej zabudowy pod warunkiem jej dostosowania do historycznej kompozycji krajobrazu – integracja istniejącej zabudowy z ewentualnym zainwestowaniem na sąsiednich terenach – uporządkowanie i harmonizacja krajobrazu 	strefa „B”
F. Rąbinek	XV, XVI, XVII	IX	<ul style="list-style-type: none"> (m.in. poprzez estetyzację oraz ujednoczenie formy i wyglądu zabudowy, likwidację elementów dysharmonizujących krajobraz, uporządkowanie zaniedbanych posesji itp.) – ochrona układu przestrzennego dawnej wsi oraz innych pozostałości historycznego krajobrazu (zwłaszcza zabytków) – docelowa rewitalizacja byłych PGR-ów – wyeksponowanie znaków szczególnych i innych pozytywnych wyróżników krajobrazu, w tym zabytków, które wymagają renowacji i adaptacji – ochrona konserwatorska stanowisk archeologicznych 	

Nazwy stref krajobrazowych	JARK położone w zasięgu stref		Ogólne kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu	Strefy ochrony uzdrowiska
	w całości	w części		
G. grunty orne na południu	VII, VIII, XI, XII, XIII	—	<ul style="list-style-type: none"> – długotrwała kreacja krajobrazu odpowiadająca realnym potrzebom w zakresie rozwoju miasta, dopuszczająca lokalizację niskiej zabudowy mieszkaniowej i obiektów usługowych – według projektu zawierającego szczegółowe wytyczne krajobrazowe (przewidującego m.in. ochronę ekspozycji sylwety miasta oraz integrację planowanego zainwestowania z istniejącą zabudową) – alternatywnie: utrzymanie funkcji rolniczej, z możliwością uzupełnienia sąsiedniej zabudowy – uwzględnienie osi kompozycyjnych i widokowych w trakcie planowania przebiegu dróg i rozmieszczenia akcentów i dominant krajobrazowych – zachowanie lub odtworzenie alei wzdłuż ul. Bątkowskiej – usunięcie obiektów dysharmonizujących krajobraz, w tym m.in. skablowanie niektórych linii elektroenergetycznych – zapewnienie dużego udziału terenów biologicznie czynnych w granicach działek budowlanych (min. 45%) 	strefa „C”
H. GPZ Rąbinek	XXI	VIII	<ul style="list-style-type: none"> – utrzymanie dotychczasowej funkcji – utworzenie strefy zieleni izolacyjno-maskującej w celu minimalizacji negatywnego oddziaływania GPZ Rąbinek na krajobraz uzdrowiska 	

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 5. Strefowanie obszaru badań w oparciu o wytyczne w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu

Źródło: Opracowanie własne [<http://geoportal.gov.pl/>; dostęp: 2013].

Podsumowanie

Krajobrazy dawnych wsi na obszarach miejskich cechują się zwykle małą trwałością. Istnieją jednak wyjątki, których specyfika wzbudza zainteresowanie. Przykładem terenu leżącego w granicach miasta, którego krajobraz odznacza się wiejską genezą i fizjonomią, jest zachodnia część Inowrocławia. Zainteresowanie tym terenem wynika także z faktu, że leży on w zasięgu stref ochrony uzdrowiskowej. Jego krajobraz, ważny dla zachowania walorów uzdrowiska i miasta, wymaga zatem szczególnej uwagi. Realizacja badań, których wyniki zaprezentowano powyżej, pozwoliła na identyfikację zasobów krajobrazowych badanego obszaru, określenie tempa jego zmian, rozpoznanie wartości i wskazanie kierunków rozwoju.

W wyniku prac badawczych ustalono, że zachodnia część Inowrocławia cechuje się krajobrazem równinnym, głównie kulturowym, w tym zwłaszcza rolniczym uprawowym i rolno-osadniczym, tylko w niewielkim stopniu przyrodniczo-kulturowym. W dużej części jest to krajobraz historycznie ukształtowany, którego zabytkowe pozostałości mieszają się ze współczesnymi formami zagospodarowania przestrzennego. Jest on charakterystyczny dla obszarów wiejskich i podmiejskich. Obejmuje bowiem obszerne areale uprawowe, niewielkie tereny zainwestowania miejskiego, wiejskiego i przemysłowego, a także rozproszone tereny zieleni. Odznacza się niską zabudową, rozmieszczoną głównie w układzie ulicowym. Jego elementy pełnią różne funkcje w kompozycji przestrzennej: niektóre stanowią wyróżniki krajobrazowe, inne eksponują sylwetę miasta lub po prostu porządkują przestrzeń. Niestety na obszarze badań nie brakuje obiektów negatywnie oddziałujących na otoczenie, do których należy m.in. infrastruktura elektroenergetyczna. Biorąc pod uwagę ocenę wszystkich rozpatrywanych pól odniesienia, można stwierdzić, że analizowany krajobraz cechuje się przeciętnymi wartościami estetyczno-widokowymi i kompozycyjnymi. Tylko nieliczne jego części zostały ocenione pod tym względem wysoko (fragmenty o charakterze przyrodniczo-kulturowym) lub nisko (tereny zdegradowane, grunty pod infrastrukturą techniczną). Jednocześnie wiele jednostek JARK odznacza się dużymi wartościami ekologicznymi, użytkowymi lub historycznymi. Należy też zauważyć, że badany krajobraz ma w dominującej części harmonijną postać (tylko kilka jednostek zaliczono do podtypu dysharmonijnego).

Na podstawie analizy zmian, które nastąpiły w strukturze fizjonomicznej obszaru objętego opracowaniem w ciągu ostatnich 125 lat, można uznać, że tempo przekształceń krajobrazowych na tym terenie jest niewielkie. Brak większych zmian w skali planistycznej spowodował, że główne elementy tutejszego krajobrazu pozostały niezmiennie. Wprawdzie odnotowano przekształcenia w skalach architektonicznej i panoramicznej, które obniżyły

okoliczne walory estetyczno-widokowe, jednak wiejski charakter obszaru badań okazał się trwały. Przyczyn tej trwałości należy upatrywać m.in. w peryferyjnym położeniu terenu, jego przynależności do uzdrowiska, korzystnych warunkach do rozwoju rolnictwa, małej jak dotąd presji budowlanej, a także sytuacji społeczno-gospodarczej miasta. Na podstawie analizy ustaleń Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Miasto Inowrocław [2008] należy przyjąć, że opisany stan rzeczy może ulec zmianie. W studium bowiem analizowany obszar został określony jako rezerwa terenowa dla rozwoju miasta. Na obszarze tym przewidziano rozwój zabudowy mieszkaniowej i usług zdrowia (na północy) oraz zabudowy mieszkaniowej wraz z usługami centrotwórczymi (na południu). Nie można jednak określić czasu i sposobu realizacji tak dalekosiężnych planów, tym bardziej że Inowrocław jest miastem wyludniającym się, a na terenie badań nie obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (nie licząc małej, już zainwestowanej części).

Wobec braku miejscowych planów szczególnego znaczenia nabierają kierunki ochrony i kształtowania krajobrazu opracowane na podstawie szczegółowych wytycznych planistyczno-projektowych, stanowiące rezultat niniejszego opracowania (por. tab. 2). Kierunki te przewidują nieuciążliwy i ekstensywny charakter zagospodarowania, a zarazem dopuszczają różne formy użytkowania terenu niekolidujące z uzdrowską funkcją miasta. W trakcie ich formułowania uwzględniono zróżnicowane wartości obszaru objętego opracowaniem. Wzięto również pod uwagę potencjał w zakresie odnowy i kreacji badanego krajobrazu. Jednocześnie podkreślono potrzebę ochrony walorów przyrodniczo-kulturowych oraz zapewnienia należytego funkcjonowania uzdrowiska⁵. Zaproponowane zalecenia mają przede wszystkim na celu harmonizację krajobrazu, zachowanie ciągłości struktur przyrodniczych, integrację istniejącego zagospodarowania ze strefą planowanego zainwestowania, a także przywrócenie, utrzymanie lub podniesienie walorów krajobrazowych.

To właśnie tego typu zalecenia, sformułowane w układzie jednostek terytorialnych, będące ogniwem między pracami analityczno-waloryzacyjnymi a potencjalnym projektem, powinny stanowić układ odniesienia dla prac planistycznych podejmowanych przez władze lokalne w celu zapewnienia ładu przestrzennego w rozpatrywanej części miasta. Z jednej strony mogą być one przyczynkiem do zrewidowania kierunków polityki przestrzennej

---

⁵ Formułując wytyczne, uwzględniono obostrzenia zawarte w ustawie z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowskim, uzdrowskich i obszarach ochrony uzdrowskiej oraz gminach uzdrowskich (Dz.U. z 2005 r. nr 167 poz. 1399 z późn. zm.), a także w Statucie Uzdrawiska Inowrocław (Dz.Urz. Woj. Kuj.-Pom. z 2010 r. nr 155 poz. 1936 z późn. zm.). Obostrzenia te dotyczą m.in. minimalnych udziałów terenów zieleni oraz czynności zabronionych w strefach ochrony uzdrowskiej.

wyznaczonych we wspomnianym już studium Inowrocławia [2008], które wymaga aktualizacji i uszczegółowienia niektórych ustaleń. Z drugiej strony zalecenia te mogą z powodzeniem zostać zaimplementowane do miejscowych planów, których wykonanie jest działaniem pożądanym z punktu widzenia racjonalnego kształtowania krajobrazu uzdrowiska. Duża przydatność niniejszego opracowania w praktyce planowania przestrzennego wynika z co najmniej kilku czynników: zastosowane ujęcie fizjonomiczne jest zgodne z podejściem przyjmowanym przez urbanistów i planistów, zakres wytycznych krajobrazowych odpowiada problematyce ujmowanej w gminnych dokumentach planistycznych, a jednostki JARK stanowią dogodny układ odniesienia w skali lokalnej. Ponadto wyniki przeprowadzonych badań pozwalają na wzbogacenie rutynowych działań o czynnik kompozycji krajobrazu. Przyczyniają się one do zorientowania planowania przestrzennego na rezultat, którym jest harmonijny i estetyczny krajobraz, oferujący ład przestrzenny i wysoki poziom życia. O aplikacyjnym charakterze opracowania decyduje również wykorzystany do jego realizacji trój etapowy schemat postępowania badawczego (analiza, ocena, wytyczne), który odpowiada standardowej procedurze w zakresie kształtowania przestrzeni. Jest on oparty na znanej i sprawdzonej koncepcji wnętrza i jednostek architektoniczno-krajobrazowych oraz metodzie studialno-projektowej JARK-WAK [Bogdanowski 1976, 1994]. Schemat ten rozbudowano o analizę kompozycyjną, w której do opisu elementów fizjonomii krajobrazu wykorzystano warsztat pojęciowy kompozycji urbanistycznej, zbudowany przez Wejcherta [1984]. Dzięki integracji warsztatów badawczych architektury krajobrazu i urbanistyki zaprezentowany sposób analizy i oceny krajobrazu pozwala na uwzględnienie różnych wymiarów struktury fizjonomicznej terenu, a zarazem daje podstawy do formułowania praktycznych zaleceń. Sposób ten nadaje się jednocześnie do bardziej skomplikowanych badań, może być łatwo modyfikowany oraz dostosowywany do określonych uwarunkowań i potrzeb badawczych.

Studium krajobrazu zachodniej części Inowrocławia jest z jednej strony przykładem wykorzystania współczesnej wiedzy na temat fizjonomii krajobrazu w procesie ochrony i planowego kształtowania przestrzeni w skali lokalnej. Z drugiej strony ma ono charakter studium przypadku, z którego wnioski mogą być pomocne w analizie i ocenie podobnych obszarów. Występujące na obrzeżach miast pozostałości wiejskich struktur krajobrazowych (dawne zespoły folwarczne, pola uprawne, układy dawnych wsi, zabytki architektury wiejskiej itp.) tworzą zasób, który wymaga dokładniejszego niż dotąd rozpoznania na obszarach polskich miast (m.in. pod względem trwałości, potencjału kulturowego, wartości krajobrazowych, dalszych przekształceń itp.) – zwłaszcza w kontekście przeznaczenia tego typu zasobu na różne funkcje, często niewspółmierne do realnych potrzeb w zakresie rozwoju

przestrzennego miast. Poruszona problematyka skłania zatem do podjęcia badań na szerszą skalę, tym bardziej że rozpoznane powyżej elementy, determinujące wiejską postać krajobrazu zachodniej części Inowrocławia, nie-rzadko charakterystyczne też dla innych peryferyjnych terenów miejskich, mają szczególne znaczenie w trakcie planowania przestrzennego w strefach krajobrazu podmiejskiego i wiejskiego. Wiele z nich, w tym np. wyróżniki krajobrazowe, przedpola widokowe, zworniki różnych struktur przestrzennych itp., warunkuje obecne lub potencjalne zagospodarowanie przestrzenne. Wobec powyższego nie ulega wątpliwości, że władze lokalne w trakcie sporządzania dokumentów planistycznych i wydawania decyzji lokalizacyjnych powinny uwzględniać rezultaty badań jakościowych nad fizjonomią krajobrazu, co może mieć znaczący pozytywny wpływ na jakość zagospodarowania przestrzennego w polskich miastach i ich strefach podmiejskich.

Literatura

- Bajerowski T., Biłozor A., Cieślak I., Senetra A., 2007, *Ocena i wycena krajobrazu. Wybrane problemy rynkowej oceny i wyceny krajobrazu wiejskiego, miejskiego i stref przejściowych*. Educaterra Sp. z o.o., Olsztyn.
- Biskup M., 1978, *Dzieje miasta w średniowieczu (od końca XII w. do 1466 r.)*, [w:] *Dzieje Inowrocławia*. T. 1, M. Biskup (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań–Toruń: 129–236.
- Bogdanowski J., 1976, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*. Wyd. PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Bogdanowski J., 1994, *Metoda JARK-WAK w studiach i projektowaniu (podstawowe wiadomości). Pomoce dydaktyczne*. Wydanie trzecie. Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków.
- Bogdanowski J., Łuczyńska-Bruzda M., Novák Z., 1979, *Architektura krajobrazu*. Wydanie drugie. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Kraków.
- Chmielewski J.M., 2001, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Chmielewski T.J., 2013, *Systemy krajobrazowe. Struktura – funkcjonowanie – planowanie*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Churska Z., 1978, *Środowisko geograficzne rejonu Inowrocławia*, [w:] *Dzieje Inowrocławia*. T. 1, M. Biskup (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań–Toruń: 15–55.
- Cofta-Broniewska A., 1982, *Inowrocław i jego rejon w pradziejach i we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Dzieje Inowrocławia*. T. 1, M. Biskup (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań–Toruń: 57–128.
- Cymerman R., Falkowski J., Hopfer A., 1992, *Krajobrazy wiejskie: klasyfikacja i kształtowanie*. Art, Olsztyn.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20.10.2000 r. [Dz.U. z 2006 r. nr 14 poz. 98].

- Geoportal [<http://www.geoportal.gov.pl/>; dostęp: 2013, 2017].
- Krupa M., 2009, *Panoramy miast zabytkowych – ochrona i kształtowanie*. Czasopismo Techniczne. Architektura, 3-A: 79–96.
- Kupidura A., Łuczewski M., Kupidura P., 2011, *Wartość krajobrazu. Rozwój przestrzeni obszarów wiejskich*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kwiatkowska E., 1982, *Rozwój przestrzenny Inowrocławia po 1945 r.*, [w:] *Dzieje Inowrocławia*. T. 2, M. Biskup (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań–Toruń: 219–230.
- Mapy archiwalne Polski i Europy Środkowej [<http://igrek.amzp.pl/>; dostęp: 2017].
- Mazurski K.R., 2012, *Pojęcie krajobrazu i jego ocena*, [w:] *Mijające krajobrazy Polski. Dolny Śląsk. Krajobraz dolnośląski kalejdoskopem jest*, K.R. Mazurski (red.). Proksenia, Kraków: 11–18.
- Mikołajczak E., 1986, *Średniowieczna własność ziemska okolic Inowrocławia*, [w:] *Ziemia Kujawska*. T. VIII, M. Biskup (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań: 91–111.
- Myga-Piątek U., 2012, *Krajobraz kulturowy. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*. Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Patoczka P., 1987, *Studium systemu pojęć stosowanych w rewaloryzacji krajobrazu*. Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków.
- Patoczka P., 2000, *Ściany i bramy w krajobrazie*. Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków.
- Plit F., 2010, *Pięć nurtów badań krajobrazowych w Polsce – czy jest w nich miejsce dla krajobrazów rekreacyjnych*. Problemy Ekologii Krajobrazu, 27, A. Richling (red.). PSW im. Papieża Jana Pawła II, Białą Podlaska: 327–332.
- Statut Uzdrowiska Inowrocław [uchwała nr XLVI/657/2010 Rady Miejskiej Inowrocławia, Dz.Urz.Woj.Kujawsko-Pomorskiego z 2010 r. nr 155, poz. 1936, z późn. zm.].
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Miasto Inowrocław [uchwała nr XXIV/350/08 Rady Miejskiej Inowrocławia].
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych [Dz.U. z 2005 r. nr 167, poz. 1399 z późn. zm.].
- Wejchert K., 1984, *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Arkady, Warszawa.
- Wycichowska B., 2008, *Specyfika krajobrazu wizualnego i jego klasyfikacja*. Problemy Ekologii Krajobrazu, 20, J. Lechnio i in. (red.). WGiSR UW, Warszawa: 257–263.